RAQAMLI TA’LIM SHAROITIDA BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARINING MEDIA SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISH

Abdusalamova Muazzamxon Abdulhamid qizi
Turan International University,
S.BT-22-12 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23184466

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim sharoitida boshlang’ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari va metodik asoslari tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarning bolalar hayotiga tobora chuqur kirib borishi ularning turli xil axborot, media kontent va raqamli kommunikatsiya vositalari bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishni taqozo etmoqda. Tadqiqotda media savodxonlikning axborotni izlash, tanlash, tushunish, tahlil qilish, ishonchliligini baholash, media kontent yaratish, raqamli xavfsizlikka rioya qilish va axborotdan mas’uliyatli foydalanish kabi tarkibiy komponentlari yoritilgan. Boshlang’ich ta’limda media savodxonlikni shakllantirishning interfaol, muammoli, loyihaviy, o‘yinli va amaliy metodlari asoslangan. Shuningdek, media savodxonlikni rivojlantirish modeli hamda uning pedagogik shart-sharoitlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari media savodxonlikni fanlararo yondashuv asosida shakllantirish o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, axborot bilan ishlash madaniyati va raqamli xavfsizlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.
Kalit so‘zlar: media savodxonlik, raqamli ta’lim, boshlang’ich ta’lim, axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, raqamli xavfsizlik, media kontent, raqamli kompetensiya.

Abstract. This article analyzes the pedagogical opportunities and methodological foundations for fostering media literacy among primary school students within the context of digital education. The increasingly deep integration of digital technologies into children's lives necessitates the development of skills for interacting with various forms of information, media content, and digital communication tools. The study outlines key components of media literacy, such as information seeking, selection, comprehension, analysis, credibility assessment, media content creation, adherence to digital safety protocols, and responsible information use. It substantiates the use of interactive, problem-based, project-based, game-based, and practical methods for developing media literacy in primary education. Additionally, a model for media literacy development and the associated pedagogical conditions have been formulated. The research findings indicate that fostering media literacy through an interdisciplinary approach contributes to the development of students' critical thinking, information literacy culture, and digital safety skills.
Key words: media literacy, digital education, primary education, information literacy, critical thinking, digital safety, media content, digital competence.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические возможности и методические основы формирования медиаграмотности учащихся начальной школы в контексте цифрового образования. Растущее проникновение цифровых технологий в

жизнь детей требует развития их навыков работы с различной информацией, медиаконтентом и средствами цифровой коммуникации. Исследование охватывает такие структурные компоненты медиаграмотности, как поиск, отбор, понимание, анализ, оценка достоверности информации, создание медиаконтента, соблюдение цифровой безопасности и ответственное использование информации. В основе исследования лежат интерактивные, проблемно-ориентированные, проектно-ориентированные, игровые и практические методы формирования медиаграмотности в начальной школе. Также разработана модель развития медиаграмотности и её педагогические условия. Результаты исследования показывают, что формирование медиаграмотности на основе междисциплинарного подхода способствует развитию у учащихся критического мышления, информационной культуры и навыков цифровой безопасности.

Ключевые слова: медиаграмотность, цифровое образование, начальная школа, информационная грамотность, критическое мышление, цифровая безопасность, медиаконтент, цифровая компетентность.

Kirish. Bugungi raqamli jamiyatda bolalar turli axborot manbalari bilan juda erta yoshdan boshlab munosabatga kirishmoqda. Internet, elektron darsliklar, videolar, ta’lim platformalari, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar va multimedia resurslari o‘quvchilarning axborot olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Biroq axborotning ko‘pligi har doim ham uning sifatli va ishonchli ekanligini anglatmaydi. Shu sababli o‘quvchilarda axborotni tanlash, tahlil qilish, taqqoslash va uning ishonchliligini baholash ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy boshlang’ich ta’limning muhim vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Media savodxonlik o‘quvchining faqat kompyuter yoki internetdan foydalanish qobiliyati bilan cheklanmaydi. U media xabarlarning maqsadini anglash, axborot manbasini aniqlash, media kontentni tanqidiy baholash, axborotni etik tarzda qo‘llash va zarur hollarda mustaqil media mahsulot yaratish ko‘nikmalarini ham qamrab oladi. UNESCO media va axborot savodxonligini media, axborot va raqamli texnologiyalar bilan bog’liq kompetensiyalarni yagona tizimda rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuv sifatida belgilaydi.

Boshlang’ich ta’lim bosqichida mazkur masala alohida ahamiyatga ega. Chunki kichik yoshdagi o‘quvchilar axborotning haqqoniyligi va manipulyativ xususiyatlarini mustaqil ravishda to‘liq ajrata olmasligi mumkin. Shuning uchun media savodxonlik elementlarini boshlang’ich sinflardanoq bosqichma-bosqich shakllantirish zarur.

UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli muhit bolalar uchun ta’lim, ijodkorlik va ijtimoiy aloqalar imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, kiberbulling, zararli kontent, maxfiylikning buzilishi va boshqa xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli bolalarni raqamli muhitda xavfsiz va ongli harakat qilishga o‘rgatish muhimdir. Shu nuqtayi nazardan, boshlang’ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini shakllantirish nafaqat texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmasini, balki tanqidiy, mustaqil va mas’uliyatli fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon sifatida qaralishi lozim.

Adabiyotlar tahlili. Media savodxonlik masalasi zamonaviy pedagogika, kommunikatsiya va axborot texnologiyalari kesishmasida rivojlanayotgan ilmiy yo‘nalishlardan biridir. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan Media and Information Literacy

(MIL) konsepsiyasi media savodxonlik va axborot savodxonligini o‘zaro bog’liq kompetensiyalar sifatida ko‘rib chiqadi. Ushbu yondashuvda axborotga ehtiyojni aniqlash, axborotni izlash va olish, uni baholash, tashkil etish, etik foydalanish va kommunikatsiya qilish muhim kompetensiyalar sifatida ko‘rsatilgan.

UNESCOning zamonaviy MIL dasturlarida media kontentni tanqidiy tahlil qilish, raqamli fuqarolik, sun’iy intellekt, dezinformatsiya va noto‘g’ri axborot bilan ishlash kabi masalalarga ham e’tibor qaratilmoqda. Bu esa media savodxonlik tushunchasining an’anaviy ommaviy axborot vositalaridan tashqari raqamli kommunikatsiya muhitini ham qamrab olishini ko‘rsatadi. Hobbs media savodxonlikni media xabarlarini tahlil qilish va baholash bilan birga media vositalaridan ijodiy va kommunikativ maqsadlarda foydalanish qobiliyati bilan bog’laydi. Buckingham esa media ta’limida bolalarning media mahsulotlarini tanqidiy tushunishi va media mazmunini yaratish faoliyatiga alohida e’tibor beradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda media savodxonlikning raqamli xavfsizlik bilan aloqasi ham kuchaymoqda. Raqamli muhitda o‘quvchining axborotni tanqidiy baholay olishi, shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishi va noma’lum yoki zararli kontentdan ehtiyot bo‘lishi media savodxonlikning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. UNICEF ham bolalarni raqamli dunyoda xavfsiz, tanqidiy va ishonchli harakat qilishga tayyorlash zarurligini ta’kidlaydi. Shunday qilib, adabiyotlar tahlili media savodxonlikni boshlang’ich ta’limda alohida texnik ko‘nikma sifatida emas, balki axborot, kommunikativ, tanqidiy, ijodiy va xavfsizlik kompetensiyalarining integratsiyalashgan tizimi sifatida shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga yo‘naltirilgan va raqamli-pedagogik yondashuvlar tashkil etdi. Tadqiqotning asosiy maqsadi raqamli ta’lim sharoitida boshlang’ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari, tarkibiy komponentlari va samarali metodlarini aniqlashdan iborat.

Media savodxonlikni shakllantirish jarayoni quyidagi ketma-ketlik asosida modellashtirildi:

Media axborotni qabul qilish → tushunish → tahlil qilish → baholash → qayta ishlash → yaratish → mas’uliyatli tarqatish → refleksiya.

Mazkur ketma-ketlik o‘quvchini media kontentning passiv iste’molchisidan axborot bilan ongli va mas’uliyatli ishlovchi faol subyektga aylantirishga xizmat qiladi.

Boshlang’ich ta’limda media savodxonlikni shakllantirish metodikasi. Media savodxonlikni shakllantirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik imkoniyatlarini hisobga olish muhim. Boshlang’ich sinf o‘quvchilariga murakkab nazariy tushunchalarni berishdan ko‘ra, kundalik hayotga yaqin amaliy vaziyatlardan foydalanish samaraliroq hisoblanadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarda axborotni avtomatik ravishda qabul qilmaslik, balki unga savol bilan yondashish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Interfaol metodlardan foydalanish. Media savodxonlikni shakllantirishda “To‘g’ri yoki noto‘g’ri?”, “Ishonchli manbani top”, “Rasm nimani anglatadi?”, “Axborotni tekshir”, “Manbani aniqlang” kabi interfaol mashqlardan foydalanish mumkin. O‘quvchilarga turli rasmlar, qisqa matnlar, videolavhalar yoki internet xabarlari taqdim etilib, ularni tahlil qilish

topshiriladi. Bunda o‘qituvchi tayyor javobni bermaydi, balki o‘quvchini savollar orqali mustaqil xulosaga olib keladi.

Muammoli ta’lim. Muammoli vaziyatlar media savodxonlikni shakllantirishning samarali vositalaridan biridir. Masalan:

“Internetda mashhur bo‘lgan bir xabarni ko‘rdingiz. U rost yoki yolg’on ekanini qanday aniqlaysiz?”

O‘quvchilar muammoni hal qilish uchun manbani tekshirish, boshqa axborotlarni qidirish, matn va rasmni solishtirish kabi amallarni bajaradilar.

Loyihaviy faoliyat. O‘quvchilar kichik guruhlarda “Mening xavfsiz internetim”, “Yaxshi media xabar qanday bo‘ladi?”, “Ishonchli axborot manbalari”, “Internetdan to‘g’ri foydalanamiz” kabi loyihalarni tayyorlashlari mumkin. Loyiha jarayonida o‘quvchilar axborot izlash, tanlash, qayta ishlash va taqdim etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Media mahsulot yaratish**.** Media savodxonlik faqat tayyor kontentni tahlil qilish bilan chegaralanmasligi kerak. O‘quvchilarga oddiy raqamli mahsulotlar yaratish imkoniyatini berish ham muhim.

Masalan: elektron taqdimot, qisqa videorolik, raqamli hikoya, infografika, elektron plakat, audio xabar, raqamli komiks. Bunday faoliyat o‘quvchilarning ijodkorligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, media kontent qanday yaratilishini amaliy ravishda tushunishga yordam beradi.

Media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik modeli. Boshlang’ich sinf o‘quvchilari uchun quyidagi metodik modelni taklif etish mumkin:

Motivatsiya → media axborotni qabul qilish → savol berish → axborotni tahlil qilish → manbani tekshirish → xulosa chiqarish → media mahsulot yaratish → taqdimot → refleksiya.

Modelning birinchi bosqichida o‘quvchining media axborotga qiziqishi uyg’otiladi.

Ikkinchi bosqichda o‘quvchi media xabar bilan tanishadi.

Uchinchi bosqichda xabar yuzasidan savollar beriladi.

To‘rtinchi bosqichda axborotning mazmuni, manbasi va maqsadi tahlil qilinadi.

Beshinchi bosqichda axborotning ishonchliligi boshqa manbalar bilan taqqoslanadi.

Oltinchi bosqichda o‘quvchi mustaqil xulosa chiqaradi.

Yettinchi bosqichda o‘quvchi o‘zining sodda media mahsulotini yaratadi.

Yakuniy bosqichlarda mahsulot taqdim etilib, o‘quvchi o‘z faoliyatini baholaydi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Nazariy-pedagogik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang’ich sinf o‘quvchilarida media savodxonlikni shakllantirish bir martalik mashg’ulot emas, balki muntazam va bosqichma-bosqich tashkil etiladigan pedagogik jarayon bo‘lishi kerak. Bunda asosiy e’tibor o‘quvchining “axborotni qabul qilish”dan “axborotni tanqidiy baholash”ga, undan esa “axborot yaratish va mas’uliyatli tarqatish”ga o‘tishini ta’minlashga qaratiladi. Media savodxonlikning eng muhim jihatlaridan biri — o‘quvchida tanqidiy fikrlashni shakllantirishdir. O‘quvchi internet yoki boshqa media vositasidan olingan har qanday axborotni avtomatik ravishda haqiqat sifatida qabul qilmasligi, uning manbasi, mazmuni va maqsadi haqida savollar bera olishi kerak.

UNESCOning MIL yondashuvi ham media va axborot bilan ishlashda mazmunni baholash, manbalarni tushunish va axborotdan etik foydalanishni muhim kompetensiyalar qatoriga kiritadi. Tadqiqot tahlili yana shuni ko‘rsatadiki, media savodxonlikni rivojlantirishda faqat nazariy tushuntirishlardan foydalanish yetarli emas. O‘quvchi real yoki

realga yaqin media vaziyatlarini tahlil qilishi, turli axborotlarni taqqoslashi va o‘z xulosasini asoslay olishi kerak. Shuningdek, raqamli xavfsizlik media savodxonlikning ajralmas qismi hisoblanadi. Boshlang’ich sinf o‘quvchilari shaxsiy ma’lumotlarni begona shaxslarga bermaslik, noma’lum havolalarni ochmaslik, shubhali xabarlarni tarqatmaslik va internetdagi muloqot madaniyatiga rioya qilish kabi boshlang’ich xavfsizlik qoidalarini bilishi zarur. UNICEF bolalarning raqamli muhitdagi xavfsizligi, ma’lumotlarni himoya qilish va onlayn xavflarni kamaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratmoqda.

Media savodxonlikni fanlararo yondashuv asosida shakllantirish ham muhim natija sifatida ko‘riladi. Masalan, ona tili darslarida reklama va media matnlarini tahlil qilish, o‘qish darslarida matn manbalarini taqqoslash, informatika darslarida raqamli xavfsizlikni o‘rganish, tasviriy san’atda media dizayn elementlaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birga, o‘qituvchining o‘zi ham yuqori darajadagi media va axborot savodxonligiga ega bo‘lishi kerak. UNESCOning yondashuvida o‘qituvchi media savodxonlikni o‘quvchilarga yetkazuvchi asosiy pedagogik vositachi sifatida qaraladi.

Demak, boshlang’ich ta’limda media savodxonlikni shakllantirishning samaradorligi quyidagi omillar bilan bog’liq:

media savodxon o‘qituvchi + yoshga mos media kontent + amaliy topshiriqlar + tanqidiy fikrlash + raqamli xavfsizlik + ijodiy faoliyat + muntazam baholash = rivojlangan media savodxonlik.

Media savodxonlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bir qatorda, an’anaviy o‘qish, yuzma-yuz muloqot, yozma faoliyat va ijodiy o‘yinlarni ham saqlab qolish muhim. UNICEFning 2025–2030-yillarga mo‘ljallangan raqamli ta’lim strategiyasi raqamli vositalar bolalarning jismoniy faolligi, bevosita ijtimoiy muloqoti va asosiy ko‘nikmalarini almashtirmasdan, ularni to‘ldirishi kerakligini ta’kidlaydi.

Xulosa. Raqamli ta’lim sharoitida boshlang’ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Chunki raqamli muhitda o‘quvchining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi faqat texnik qurilmalardan foydalanish qobiliyatiga emas, balki axborotni izlash, tushunish, tahlil qilish, baholash, undan etik foydalanish va media kontent yaratish kompetensiyalariga ham bog’liq. Tadqiqot natijasida media savodxonlikning axborot, tahliliy, tanqidiy, kommunikativ, ijodiy, etik, xavfsizlik va refleksiv komponentlari aniqlandi. Ularni shakllantirishda interfaol, muammoli, loyihaviy, o‘yinli va amaliy metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi asoslandi. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida media savodxonlikni shakllantirishning “qabul qilish → tushunish → tahlil qilish → baholash → yaratish → mas’uliyatli foydalanish → refleksiya” modeli taklif qilindi. Media savodxonlikni rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy kompetentligi, sifatli raqamli resurslar, yoshga mos metodika, xavfsiz raqamli muhit va ota-onalar bilan hamkorlik muhim pedagogik shart-sharoitlar hisoblanadi. Shuningdek, media savodxonlikni alohida fan doirasidagina emas, balki boshlang’ich ta’limning barcha fanlari mazmuniga integratsiya qilish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, axborot bilan ishlash, raqamli xavfsizlik, kommunikativ madaniyat va ijodkorlikni kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Kelgusida boshlang’ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini baholash mezonlari va indikatorlarini ishlab chiqish, media savodxonlikning

boshlang’ich, o‘rta va yuqori darajalarini aniqlash hamda fanlar kesimida media ta’lim metodikasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris: UNESCO, 2011.
2. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! 2nd ed. Paris: UNESCO, 2021/2022.
3. UNESCO. Media and Information Literacy e-Platform: Curriculum for Educators and Learners. Paris: UNESCO, 2024.
4. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003.
5. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. Washington, DC: Aspen Institute, 2010.
6. Livingstone S. Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies // The Communication Review. 2004. Vol. 7. No. 1. P. 3–14.
7. Potter W.J. Media Literacy. 9th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021.
8. Kellner D., Share J. Critical Media Literacy, Democracy, and the Reconstruction of Education // Media Literacy: A Reader. New York, 2007.
9. UNICEF. Childhood in a Digital World. UNICEF Innocenti, 2025.
10. UNICEF. Digital Education and AI Strategy 2025–2030. New York: UNICEF, 2025.
11. UNESCO. Global Standards for Media and Information Literacy Curricula Development Guidelines. Paris: UNESCO, 2021.
12. Wilson C., Grizzle A., Tuazon R., Akyempong K., Cheung C.K. Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers. Paris: UNESCO, 2011.